

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний авіаційний університет

ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Практикум для здобувачів вищої освіти
першого (бакалаврського) рівня спеціальності 081 «Право»

Київ 2021

УДК 321+34(100)(076.5)

I 907

Укладач: *В. Б. Череватюк* – канд. іст. наук, доц.

Рецензент *Т. М. Ямненко* – д-р юрид. наук, доц. (кафедра цивільного права і процесу юридичного факультету)

Затверджено методично-редакційною радою Національного авіаційного університету (протокол № 4/12 від 14.05.2021 р.).

Історія державі права зарубіжних країн : практикум / уклад.
I 907 В. Б. Череватюк. – Київ : НАУ, 2021. – 56 с.

Містить практичні поради, ключові поняття, завдання, задачі, запитання та завдання для самоперевірки та рекомендовані джерела до кожного заняття, а також список літератури.

Для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності 081 «Право».

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
МОДУЛЬ 1. Держава і право країн кастово-станового суспільства.....	7
Практичне заняття 1.1. Предмет і завдання дисципліни «Історія держави і права зарубіжних країн». Основні риси права країн Стародавнього Сходу.....	7
Практичне заняття 1.2. Держава і право країн Стародавньої Греції.....	9
Практичне заняття 1.3 Державний розвиток і основні риси права Стародавнього Риму.....	12
Практичне заняття 1.4. Держава франків.....	14
Практичне заняття 1.5. Держава і право феодальної Англії	17
Практичне заняття 1.6. Середньовічна держава і право Франції.....	19
Практичне заняття 1.7. Держава і право феодальної Німеччини	21
Практичне заняття 1.8. Державний і суспільний устрій Візантії у V–XV ст.	23
Практичне заняття 1.9. Особливості розвитку держави і права в країнах Сходу.....	25
Практичне заняття 1.10. Держава і право феодальної Московії та південних і західних слов'ян.....	27
МОДУЛЬ 2. Держава і право в період становлення і розвитку громадянського суспільства.....	29
Практичне заняття 2.1. Буржуазна революція в Англії. Утворення буржуазної держави.....	29
Практичне заняття 2.2. Держава і право США у XVIII–XIX ст.	30
Практичне заняття 2.3 Держава і право Франції у XVIII – XIX ст.	32
Практичне заняття 2.4. Держава і право Німеччини у XIX ст.	34
Практичне заняття 2.5. Держава і право Японії у другій половині XIX – на початку XX ст.	35
Практичне заняття 2.6. Держава і право США в найновіший період історії держави і права	37
Практичне заняття 2.7. Велика Британія у XX–XXI ст.	38
Практичне заняття 2.8. Франція після Другої світової війни.....	40

Практичне заняття 2.9. Веймарська республіка. Встановлення та крах фашистської диктатури в Німеччині.....	42
Практичне заняття 2.10. Держава і право Італії у ХХ – на початку ХХІ ст.	44
Практичне заняття 2.11. Держава і право Японії і Китаю у ХХ – на початку ХХІ ст.	46
Практичне заняття 2.12. Утворення та конституційний розвиток Польської республіки.....	48
Практичне заняття 2.13. Державно-правовий розвиток країн Центрально-Східної Європи у ХХ – на початку ХХІ ст. Держава і право Чехії та Словаччини у ХХ – на початку ХХІ ст.	50
Практичне заняття 2.14. Основні риси права у ХХ–ХХІ ст.	52
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	54

ВСТУП

Найважливішими питаннями юридичної дисципліни «Історія держави і права зарубіжних країн» є виникнення та розвиток прав людини і громадянина, правової держави, федералізму, розподілу влади, парламентаризму, основних інститутів приватного та публічного права у країнах, які мали найбільший вплив на історію світової державності. Даний навчальний курс дає змогу глибше зрозуміти сучасну державність, беручи до уваги досягнення минулого.

Ця фундаментальна дисципліна тісно переплітається як із наукою про державу та право, так і з історичною наукою. Знання історії формування, функціонування та розвитку держави і права різних країн світу в різні історичні епохи є не лише необхідною передумовою правильного їх розуміння, але і професійним обов'язком юриста, що потрібно для глибокого аналізу складних державно-правових явищ сьогодення. Здобуті знання з історії держави і права зарубіжних країн допоможуть фахівцям-юристам у їх практичній діяльності в органах державного управління, місцевого самоврядування, правоохоронних структурах, органах юстиції та правосуддя.

Мета навчальної дисципліни — формування інтелектуальної творчої особистості, забезпечення фундаментальної підготовки майбутніх правників, створення умов для отримання на належному рівні здобувачами вищої освіти юридичного факультету правових знань, умінь аналізувати процеси виникнення, формування та розвитку держави і права провідних країн світу.

Щоб стати висококваліфікованим і конкурентоспроможним, здатним розвивати та підтримувати свій професіоналізм на рівні дедалі більших вимог суспільства, юрист має набути таких умінь і навичок: укладання та аналіз правових документів; тлумачення та коментування правових норм і законів; формулювання та обґрунтування юридичних висновків; розроблення та написання законопроектів; ведення діалогу та аргументування у процесі дискусії, судових дебатів, публічного виступу в судах та інших органах. Це далеко не повний перелік умінь і навичок, які повинні отримати здобувачі під час практичних занять із зазначеної дисципліни.

Головна мета проведення практичних занять з історії держави і права зарубіжних країн — поглибити та систематизувати вивчення найбільш важливих і складних тем курсу. Практичні заняття є ефективною формою закріплення знань і виявлення творчих здібностей здобувачів. Базовою для підготовки до практичних занять є самостійна робота здобувачів над джерелами права.

Такі пам'ятки історії держави і права, як закони царя Хаммурапі, «Салічна правда», Конституція США 1787 р., Декларація прав людини і громадянина 1789 р., Цивільний кодекс Наполеона 1804 р., Велика хартія вольностей 1215 р., Конституції Французької республіки 1946 і 1958 рр. та інші джерела дають змогу засвоїти зміст окремих інститутів права, структуру державного механізму. Аналіз цих правових документів сприяє належній підготовці до відповідей на питання, що наведені у плані до кожного заняття.

У процесі підготовки до практичних занять здобувачі повинні засвоїти поняття, винесені в рубрику «Ключові слова», для того щоб уміти правильно ними оперувати під час відповіді, а також наводити визначення під час виконання модульних контрольних робіт.

На кафедрі практикуються нові ефективні форми і методи ведення практичних занять, зокрема «круглі столи», рольові ігри, конференції, підготовка доповідей та їх обговорення, диспути. Оцінка на практичному занятті виставляється за виступ з окремих питань, доповнення, вміння ставити запитання доповідачу, рецензувати відповідь однокласників, участь у дискусії.

Актуальною є також самостійна підготовка здобувачами заняття, де вони пропонують свої форми та методи його проведення. Це дає їм змогу продемонструвати, яким вони хочуть бачити практичне заняття, та активізує їх підготовку до нього. Викладач у цьому разі виконує роль рецензента ведучих та учасників заняття, а також бере активну участь у підсумковому оцінюванні.

МОДУЛЬ 1. ДЕРЖАВА І ПРАВО КРАЇН КАСТОВО-СТАНОВОГО СУСПІЛЬСТВА

Практичне заняття 1.1 ПРЕДМЕТ ТА ЗАВДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН». ОСНОВНІ РИСИ ПРАВА КРАЇН СТАРОДАВНЬОГО СХОДУ

План

1. Предмет і завдання дисципліни.
2. Джерела права країн Стародавнього Сходу.
3. Регулювання майнових відносин.
4. Зобов'язальне право.
5. Злочин і покарання.
6. Регулювання шлюбно-сімейних відносин.
7. Процесуальне право.

Практичні поради

Вивчення історії держави і права розпочинається з країн Стародавнього Сходу. І це не випадково, адже саме тут виникли перші цивілізаційно-держави із самобутньою культурою, господарсько-соціальним устроєм, політичною організацією, звичаями, які в сукупності сформували певний тип найдавнішої правової системи. Стародавнім Сходом називають групу країн, а саме: Стародавній Єгипет, держави Межиріччя (Шумер, Аккад, Вавилон, Ассирія), Стародавні Індія і Китай.

Головна мета цього заняття — ознайомлення з основними джерелами та інститутами права Стародавніх Єгипту, Вавилону, Індії та Китаю. Особливу увагу потрібно звернути на закони царя Хаммурапі та «Закони Ману». У процесі дослідження цих джерел варто з'ясувати такі ключові питання, як правове становище основних груп населення, інститут шлюбно-сімейного права, інститут речового права, злочини та покарання, суд та судовий процес.

Основними джерелами права в країнах Стародавнього Сходу були звичай і закон. Найдавніші закони або їх збірники не збереглися. Про них лише згадують у своїх працях грецькі та римські історики. З розвитком торгівлі й обміну у країнах Стародавнього Сходу з'явилися різні види зобов'язань, які набули певних правових форм,

зокрема угод. Існували такі типи договорів: купівлі-продажу; позики; найму, також були й інші типи договорів: товариства, обміну тощо. Шлюб у країнах Стародавнього Сходу переважно укладався за домовленістю між батьками молодят (зазвичай укладали договір). Протягом тривалого часу жінка в сім'ї посідала високе становище, користуючись авторитетом, повагою. Розлучення було досить простою справою, без зайвого формалізму і труднощів. Спадкування відбувалося переважно за законом: спершу спадкували діти, незалежно від статі, порівну. Стародавньосхідному праву був відомий і заповіт. Спадкодавець мав право окремим розпорядженням заповідати щодо збільшення чи зменшення часток спадкової маси різним спадкоємцям, дружині.

У кримінальному праві Стародавнього Сходу була передбачена ціла система злочинів і покарань. Найтяжчими злочинами вважали будь-які посягання проти влади правителя, існуючого державного ладу, проти релігії, храмів, жерців. У разі повстання, бунту, змови, зради, переходу на бік ворога, розголошення державної таємниці карали не тільки винного, а й усю його родину — батьків, дружину, братів, сестер, а іноді й дітей. Карали смертю і такі дії, як порушення правил релігійного культу, чародійство. Тяжким злочином уважалося чаклунство, замовляння, виготовлення різного зілля та напоїв для чарів; умисне вбивство тощо.

Ключові поняття: Східна деспотія, начальник шістьох великих домів, фараон, візир, номарх, жрець, джаті, наджес, варна, брахмани, кшатрії, вайш'ї, шудри, раджа, паришад, сабха, дхарма, ван.

Література: [3]; [5]; [8]; [9]; [16–27].

Завдання

1. Почніть укладати словник основних понять і термінів з історії держави та права зарубіжних країн у вигляді таблиці. Розкрийте зміст таких понять і термінів:

Поняття (визначення)	Термін (тлумачення)
суспільно-економічна формація	полемарх
обвинувальний (змагальний) процес	фараон
розшуковий процес	левират

2. Подайте у вигляді таблиці порівняльну характеристику кримінального права країн Стародавнього Сходу (Китай, Індія, Вавилон, Єгипет), враховуючи такі складові: країна; класифікація злочинів; види покарання.

3. Продовжте думку:
«Особливість східної деспотії в Стародавніх Індії та Вавилоні полягає в тому, що...».

Задача

Під час правління Хаммурапі ставка податку для населення, яке було вільним, становила приблизно 10 відсотків прибутку, а для залежного населення — 33,3 відсотки. Іноді ця ставка доходила до 50 відсотків. У які роки, на вашу думку, підвищувався цей податок, а в які знижувався? Які категорії населення обкладалися підвищеним податком у першу чергу?

Запитання та завдання для самоперевірки

1. Назвіть головну ознаку, що відрізняє абсолютну монархію від давньосхідної деспотії.
2. Які причини вважали підставою для розлучення у Стародавньому Вавилоні?
3. Хто здійснював судочинство в Стародавній Індії?
4. Які особливості права країн Стародавнього Сходу?
5. Кому належала вся земля у Стародавньому Єгипті?
6. Що становив собою подушний податок у Стародавньому Китаї?
7. Перелічіть основні причини видання та систематизації законів царя Хаммурапі.
8. Як успадковувалося майно у Стародавній Індії?

Практичне заняття 1.2 ДЕРЖАВА І ПРАВО КРАЇН СТАРОДАВНЬОЇ ГРЕЦІЇ

План

1. Держава в Афінах — яскравий приклад рабовласницької демократії:

- а) народні збори;
 - б) колегія архонтів;
 - в) рада чотирьохсот (пізніше — рада п'ятисот);
 - г) гелієя.
2. Особливості державного устрою олігархічної Спарти:
- а) два царі;
 - б) народні збори;
 - в) колегія ефорів.
3. Правові норми в Стародавній Греції.

Практичні поради

Стародавня Греція займала невелику територію. До її складу входили: Південна частина Балканського півострова, острови Егейського, Іонічного морів та західне узбережжя Малої Азії.

Афінська держава утворилася в результаті заміни потестарної організації державною. Першим кроком до формування держави в Афінах були реформи, проведені Тезеєм, який за легендою об'єднав три племені з центром в Афінах. Відбулося злиття племен у народи, що привело до утворення центрального правління. Досліджуючи перше питання, потрібно звернути особливу увагу на основні ознаки Афінської демократичної республіки: виборність органів державної влади, роль народних зборів у вирішенні головних проблем афінської держави. Вивчаючи дане питання, важливо розглянути значення реформ архонтів Солона і Клісфена, а також Ефіальта і Перікла. Не можна обійти увагою й причин занепаду Афінської демократичної республіки. Джерелом вивчення цих питань можуть стати твори грецьких філософів — Сократа, Платона, Аристотеля та ін.

Наступною державою, яка розглядається в курсі історії держави і права зарубіжних країн, є Спарта. Це було надзвичайно своєрідне за формою державно-політичного устрою і права утворення, яке є чи не найкращим свідченням важливості правової системи в у формуванні державних інститутів і традицій. Вивчаючи друге питання, варто звернути увагу на суть спартанської олігархії та особливості суспільного устрою цієї держави. Основною причиною воєнізації Спарти є пережиткове збереження родоплемінних інститутів військової демократії з метою утримання влади завойовниками.

Щодо третього питання, то джерелами права у Афінах і Спарті були звичаї, звичаєве право, потім закони. В Афінах добре був

розвинений інститут права власності та договору. У сім'ї утверджувалася величезна влада домовладки. Спадкування майна відбувалося по чоловічій лінії. У Спарті у VIII ст. до н.е. з'явився збірник законів Лікурга. Але й далі переважало неписане, звичаєве право. Законодавство тривалий час не отримувало помітного розвитку. Загалом право країни було скероване на забезпечення привілей спартанців та закріплення безправного становища.

Ключові поняття: синоїкізм, епатриди, геомори, деміурги, архонти, Ареопаг, сисахвія, геліея, остракізм, булла, базилевс, епонім, полемарх, фесмофети, спартіати, ілоти, періеки, герусія, ефори.

Література: [3]; [5]; [8]; [9]; [17–27].

Завдання

1. Продовжте думку:

- А. «Суть афінської демократії полягає в тому, що...»
- Б. «Спартанська аристократична олігархія — це...»
- В. «Низький рівень розвитку зобов'язальних відносин у Спарті був обумовлений...»
- Г. «Демократизм судового процесу в Афінах виявлявся, передусім, у тому, що...»

2. Подайте у вигляді таблиці порівняльну характеристику права Спарті та Афін, враховуючи такі складові: країна; кримінальне право; договори; шлюбно-сімейне право; спадкове право; джерела права.

3. Продовжте роботу над укладанням словника основних понять і термінів з історії держави та права зарубіжних країн. Розкрийте зміст таких понять і термінів:

Поняття (визначення)	Термін (тлумачення)
демократія	екклесія
олігархія	спартіати
право	ілоти

4. Зобразіть схематично державний механізм Спарті та Афін.

Запитання та завдання для самоперевірки

1. Проаналізуйте реформи Ефіальта та Перікла.
2. Покажіть на конкретному прикладі занепад афінської демократії, проаналізуйте його причини та наслідки.

3. Що говорив Сократ про афінську демократію?
4. Яка з реформ Солона, на вашу думку, найбільше демократизувала Афінське суспільство і чому?
5. Яка з реформ Клісфена, на вашу думку, найбільше демократизувала Афінське суспільство і чому?
6. У чому суть спартанської олігархії?

Практичне заняття 1.3 **ДЕРЖАВНИЙ РОЗВИТОК І ОСНОВНІ РИСИ ПРАВА** **СТАРОДАВНЬОГО РИМУ**

План

1. Суспільний лад Стародавнього Риму. Патриції та плебеї.
2. Закони XII таблиць. Загальна характеристика.
3. Державний устрій римської республіки: Сенат, народні збори, плебейський трибун, цензори, консули, претори.
4. Особливості державного устрою Римської імперії. Принципат.
5. Домінат. Реформи Діоклетіана і Константина.
6. Римське приватне право: а) інститут права власності; б) характеристика інституту договору; в) шлюбно-сімейне право.

Практичні поради

Основним джерелом вивчення історії держави і права Стародавнього Риму є «Закони XII таблиць» та твори римських юристів, а отже, досліджуючи дані питання, потрібно звернути особливу увагу на ці унікальні пам'ятки римського права. Опрацювання їх на практичному занятті передбачає формування уявлення про закономірності розвитку Римської держави і права в період від утворення держави в Римі до її краху. Вивчення цих питань — необхідна сходинка у процесі пізнання всієї наступної історії держави і права людства.

В історії Стародавнього Риму виокремлюють такі періоди: 1) царський (VIII–VI ст. до н. е.); 2) республіканський (V–I ст. до н. е.); 3) імперський, який охоплює принципат (I–III ст. н.е.) та домінат (IV–V ст. н.е.).

У перший період цар у державі мав таку владу, як батько в родині. Він кермував усіма державними справами, видавав закони,

призначав урядовців, укладав договори із сусідами, завідував державним скарбом, керував армією під час війни. Він був найвищим суддею, мав право засуджувати громадян на плесну кару і на смерть. У другий період царська влада в Римі була замінена владою двох посадових осіб (магістратів), які щорічно обиралися народними зборами. Спочатку вони називалися преторами, а потім — консулами. Консули скликали сенат і голосували в народних зборах. Колегія преторів спочатку складалася із двох осіб, а згодом кількість її членів збільшили до вісьмох. До магістратів належали і цензори, які обиралися на п'ять років. Магістратура диктатора була винятковою і обмежувалась шестимісячним терміном. Із 494 р. до н.е. діяла колегія народних трибунів, які обиралися з числа плебеїв. Народні трибуни мали виключне право вето на постанови сенату і народних зборів. Сенат був центральним органом Римської республіки. Законодавчими органами вважалися народні збори (коміції). До реформи Сервія Туллія основну роль відігравали куріатні коміції, після неї — центуріатні та трибутні.

Державний апарат пізньої імперії, який почав утворюватися за Діоклетіана й остаточно сформувався за Константина, відповідав її соціальному устрою. Римська держава того часу набула форми закінченої бюрократичної монархії.

У курсі історії держави і права зарубіжних країн вивчається також система Римського приватного права, предметом якого є найважливіші інститути майнового та зобов'язального права. Найбільшого розвитку в Римському цивільному праві набули інститути права власності та договору.

Ключові поняття: патрицій, плебей, центурія, магістратура, клієнти, перегріни, консули, претори, народні трибуни, цензори, едили, квестори.

Література: [3]; [4]; [9]; [18–27].

Завдання

1. Продовжте думку:

- А. «Для республіканського періоду в Римі характерно...»
- Б. «Основоположником періоду принципату в Римі є..., який здійснив...»
- В. «Домінат — це період ...»
- Г. «Едикти преторів — це джерело права, яке...»

Д. «Демократизм судового процесу в Афінах виявлявся, передусім, у тому, що...»

2. Подайте у вигляді таблиці порівняльну характеристику державного устрою Римської республіки та Римської імперії.

3. Продовжте роботу над укладанням словника основних понять і термінів з історії держави та права зарубіжних країн. Розкрийте зміст таких понять і термінів:

Поняття (визначення)	Термін (тлумачення)
республіка	сенат
імперія	трибуни
право	принцепс

Задача

Гай Марцелій на час свого переїзду в нове помешкання передав у тимчасове зберігання колишньому сусідові Марію частину своїх речей. Проте на вимогу Гая Марцелія повернути його речі через певний час Марій відповів відмовою. На що може розраховувати Гай Марцелій (за «Законами XII таблиць»), якщо звернеться з позовом до суду?

Запитання та завдання для самоперевірки

1. Яке значення Римського приватного права?
2. Проаналізуйте державницьку діяльність Юлія Цезаря як державного діяча Стародавнього Риму.
3. Як Октавіан Август реформував Римську державу?
4. Які причини занепаду Римської республіки?
5. Поясніть роль римських юристів у розвитку права.
6. Охарактеризуйте причини обмеження строку перебування на посаді диктатора.

Практичне заняття 1.4 ДЕРЖАВА ФРАНКІВ

План

1. Причини та особливості виникнення держави франків.
2. Суспільний і державний устрій франків. Реформи Карла Мартела.
3. Джерела права у франків. Суд і процес у державі франків.

4. Характеристика «Салічної правди»: цивільне, сімейне, спадкове, кримінальне право.

Практичні поради

Вивчаючи питання практичного заняття, потрібно запам'ятати, що з-поміж численних варварських королівств, які виникли на території римської провінції Галлії до кінця V ст., у 481–511 рр. сформувалося королівство салічних франків на чолі з Хлодвігом. Після розпаду Римської імперії франки у 486 р. захопили Галлію, підкорили германські племена долини Рейну, що прискорило формування франкського королівства. Держава франків стала класичним прикладом ранньофеодальної монархії. Її формування супроводжувалося розпадом первіснообщинного ладу та переходом до феодальних відносин, минувши стадію класичного рабства. Держава франків пройшла у своєму розвитку два основні періоди: 1) правління Меровінгів (кінець V–VII ст.); 2) монархія Каролінгів (VIII – середина IX ст.).

Щодо права франків, то «Салічна правда» — найбільш відома правова пам'ятка з категорії так званих «варварських правд». Вивчення «Салічної правди» дає змогу отримати уявлення про характер і зміст цілої низки правових пам'яток — Рипуарська правда, Алеманська правда, Баварська правда та ін. Оригінальний текст «Салічної правди» був написаний спрощеною латинкою. Зміст «Салічної правди» вказує на те, що норми її поширювалися не лише на салічних франків, але й на інші германські племена, а також на римлян. Потрібно звернути особливу увагу на те, що даний збірник був призначений для вирішення найбільш гострих конфліктів франкського суспільства, тут ішлося переважно про злочини та покарання. Варто зауважити, що в «Салічній правді» дуже мало уваги приділено регламентації майнових відносин.

Основне завдання практичного заняття — навчитися аналізувати зміст статей «Салічної правди», зрозуміти їх значення для зміцнення Франкської держави.

Ключові поняття: алод, герцог, сенешаль, міністеріал, пфальцграф, «Салічна правда».

Література: [9]; [19–27].

Завдання

1. Продовжте думку:

А. «Основними напрямками розвитку системи державних органів франків можна вважати...»

Б. «Характерними ознаками варварських правд було...»

В. «Наслідки реформ Карла Мартелла полягали в...»

Г. «Органи державної влади при франкській династії Меровінгів формувалися з...»

2. Зобразіть схематично державний механізм Франкського королівства.

3. Продовжте роботу над укладанням словника основних понять і термінів з історії держави та права зарубіжних країн. Розкрийте зміст таких понять і термінів:

Поняття (визначення)	Термін (тлумачення)
майорат	герцог
правда	сенешаль
рахінбург	міністеріал

Задача

Франк, поспішаючи до свого маєтку, проїхав через чужу засіяну ниву. Яка юридична відповідальність (за «Салічною правдою») чекає на франка за вчинене?

Запитання та завдання для самоперевірки

1. Розкрийте сутність поняття капітуляції франкських королів.
2. Який із видів злочину не містить «Салічна правда» і чому?
3. Що таке алод?
4. Розкрийте особливості правління династії Каролінгів.
5. Перелічіть правди, що регулювали правові відносини франків.
6. Поясніть, у чому полягає суть інституту аффатомії, який із розвитком приватної власності з'явився у праві франків.

Практичне заняття 1.5 ДЕРЖАВА І ПРАВО ФЕОДАЛЬНОЇ АНГЛІЇ

План

1. Англосаксонські держави на території Британії.
2. Нормандське завоювання Британії в XI ст. та його вплив на суспільно-політичний устрій країни. Реформи Генріха I.

3. Велика Хартія Вольностей 1215 р., її зміст та оцінка.
4. Період станово-представницької монархії в Англії.
5. Встановлення та особливості англійського абсолютизму.
6. Основні риси права.

Практичні поради

Розглядаючи питання заняття, необхідно запам'ятати основні періоди розвитку англійської середньовічної держави: 1) англосаксонська ранньфеодальна монархія (IX–XI ст.); 2) централізована сеньйоральна монархія (XI–XII ст.); 3) станово-представницька монархія (XIII–XV ст.); 4) абсолютна монархія (кінець XV – середина XVII ст.).

Одним із ключових джерел, що допомагають з'ясувати програмні питання, є «Велика хартія вольностей», яка відіграла значну роль в англійській політичній і правовій історії. Досліджуючи її зміст, потрібно визначити істинні передумови появи даного документа. Особливе значення мають статті 12 і 14, які обмежують королівську владу, а також статті 39 і 60, що пояснюють термін «вільна людина» та проголошують рівність усіх перед законом. Парламент в Англії як орган влади остаточно сформувався під час правління короля Едуарда I (1272–1307). У 1295 р. було скликано «зразковий» парламент, склад якого став моделлю для наступних парламентів Англії. Окрім особисто запрошених королем великих світських і духовних феодалів до нього увійшли по два представники від 37 графств (лицарі) і по два представники від міст. Із цього часу англійська феодальна держава набула форми станової монархії. Спираючись на парламент, король частково відмінив судові привілеї феодалів, заборонив церкві без дозволу купувати землі.

Потрібно також запам'ятати, що особливістю англійського абсолютизму було те, що поряд із сильною королівською владою продовжував працювати двопалатний парламент. Тому англійський абсолютизм дістав назву «незавершеного». Іншими його ознаками були збереження місцевого самоврядування, відсутність надмірної централізації і бюрократизації державного апарату.

Ключові поняття: ерли, лети, уїтанагемот, манор, білль, імпічмент, шериф.

Література: [3]; [9]; [19–27].

Завдання

1. Продовжте думку:

А. «Принцип феодалної ієрархії «Васал мого васала – мій васал» використовується в Англії, тому що...»

Б. «Значний політичний вплив парламенту в Англії на відміну від Генеральних штатів у Франції обумовлений...»

В. «Історичне значення прийняття у ... році в Англії Великої хартії вольностей полягає в тому, що...»

2. Зобразіть схематично державний механізм Англії після нормандського завоювання Вільгельмом Завойовником.

3. Продовжте роботу над укладанням словника основних понять і термінів з історії держави та права зарубіжних країн. Розкрийте зміст таких понять і термінів:

Поняття (визначення)	Термін (тлумачення)
королівський суд	віллани
загальне право	манор
право справедливості	домен

Задача

Барон Вільгельм без власної згоди позбувся частини своїх володінь на користь королівської казни напередодні чергової війни проти Франції. Чи може розраховувати барон (за «Великою хартією вольностей») на повернення цих володінь і куди йому краще звертатися за захистом порушених прав?

Запитання та завдання для самоперевірки

1. Охарактеризуйте основні джерела права Середньовічної Англії.
2. Що таке право справедливості Середньовічної Англії?
3. Назвіть особливість абсолютної монархії в Англії.
4. Проаналізуйте функції англійського парламенту в період станово-представницької монархії.
5. У яких випадках, відповідно до «Великої хартії вольностей», барони повинні надавати грошову допомогу королю?
6. Охарактеризуйте правове становище вільних повноправних громадян Англії.

Практичне заняття 1.6 СЕРЕДНЬОВІЧНА ДЕРЖАВА І ПРАВО ФРАНЦІЇ

План

1. Ранньофеодальна монархія.
2. Станово-представницька монархія.
3. Абсолютна монархія.
4. Джерела та інститути феодального права Франції.

Практичні поради

Опрацьовуючи навчальний матеріал, потрібно запам'ятати, що утворення самостійної держави у Франції стало наслідком розвитку феодальних відносин у Франкській імперії та її розпаду на три великих частини за Верденським договором 843 р. Онук Карла Великого Карл Лисий став першим французьким королем. У IX–XII ст. в умовах політичної децентралізації та глибокої феодальної роздробленості, королівська влада втратила своє значення. Фактично влада короля поширювалася лише на територію його домена. За межами королівського домена влада належала великим феодалам. Тому політична влада в державі фактично була поділена між королем і феодалами, пов'язаними сеньйорально-васальними стосунками.

Основою для становлення станово-представницької монархії у Франції стала подальша централізація країни і посилення королівської влади. Це пов'язано, крім іншого, зі значним розширенням королівських володінь — домену. Король Філіп IV (1285–1314), порушуючи феодальну ієрархію, встановлював прямі зв'язки з васалами крупних феодалів, а за допомогою суду і податків долучав до сфери своєї політики селянство, яке залежало від світських і духовних феодалів. Влада сеньйорів фактично втратила самостійний політичний характер. Загальнодержавний орган станового представництва – Генеральні штати – вперше був скликаний у 1302 р.

У Франції склався класичний абсолютизм. Становлення абсолютизму в XVI ст. мало прогресивний характер, адже королівська влада сприяла завершенню територіального об'єднання країни, формуванню єдиної французької нації, швидшому розвитку промисловості й торгівлі. Однак дедалі більше проявлялися реакційність і застарілість монархічної форми правління.

Ключові поняття: сеньйор, васал, кутюми, Генеральні штати, талья, паризький парламент, сенешаль.

Література: [2]; [9]; [19–27].

Завдання

1. Продовжте думку:

А. «Головні риси французького класичного абсолютизму полягають у тому, що...»

Б. «Слабкий політичний вплив Генеральних Штатів у Франції, на відміну від парламенту в Англії, зумовлений...»

2. Зобразіть схематично соціальну структуру Франції періоду абсолютної монархії.

3. Продовжте роботу над укладанням словника основних понять і термінів з історії держави та права зарубіжних країн. Розкрийте зміст таких понять і термінів:

Поняття (визначення)	Термін (тлумачення)
інквізиція	асизи
інвеститура	герцог
феод	граф

4. Подайте у вигляді таблиці порівняльну характеристику середньовічного права в Англії та Франції, враховуючи такі складові: 1) країна; 2) джерела; 3) особливості права власності; 4) шлюбно-сімейне право; 5) кримінальне право (класифікація злочинів, види покарань, характер права); 6) форми судового процесу.

Запитання та завдання для самоперевірки

1. Наведіть загальну характеристику королівського ордонансу про торгівлю у Франції.

2. Як відбувалася процедура передавання феода від сеньйора васалу у Франції ?

3. Чим зумовлений умовний розподіл Франції на «країну писаного права» і «країну неписаного права»?

4. Проаналізуйте функції вищої судової інстанції у Франції з XIII ст.

5. Яке значення для розвитку феодального права Франції мали канонічні норми ?

6. Охарактеризуйте діяльність сенешаля у Франції періоду сеньйоральної монархії.

Практичне заняття 1.7 ДЕРЖАВА І ПРАВО ФЕОДАЛЬНОЇ НІМЕЧЧИНИ

План

1. Особливості процесу утворення і розвитку Німецької держави в X – на поч. XIII ст.
2. Станово-представницька монархія, її державний устрій. Імперський сейм, камеральний суд.
3. Встановлення князівського абсолютизму. Причини та наслідки.
4. Основні джерела та інститути права:
 - а) Саксонське та Швабське зерцала;
 - б) Золота булла 1356 р.;
 - в) Магдебурзьке право;
 - г) «Кароліна».

Практичні поради

Вивчаючи питання заняття, потрібно з'ясувати особливості розвитку німецької середньовічної держави. Спочатку у складі Німеччини було чотири племінні герцогства, потім увійшли ще два. Історію німецької феодальної держави можна поділити на два періоди: 1) ранньофеодальна держава (IX–XII ст.); 2) феодальна роздробленість (XIII – поч. XIX ст). Німеччина розвивалася шляхом територіальної роздробленості й утвердження на пізніх етапах розвитку феодалізму князівського абсолютизму. З утворенням самостійних князівств та юридичним оформленням правління найбільших князів-курфюрстів у Німеччині аж до XIX ст. не було єдиної держави, а сама вона зберігала форму сеньйоральної монархії з окремими елементами станово-представницького правління. З XIV–XV ст. крім імператора існували ще дві постійні загальноімперські владні інституції – рейхстаг та імперський суд.

Основними джерелами вивчення німецького права є: Саксонське і Швабське зерцала, Золота булла 1356 р., а також збірник кримінального права «Кароліна». Досліджуючи вищевикладені питання, потрібно взяти до уваги, що формально Німеччина

продовжувала залишатися «Священною Римською імперією германської нації», проте швидкими темпами йшов процес посилення місцевих володарів — курфюрств, що супроводжувався послабленням центральної державної влади. Право Німеччини закономірно ділилося в цих умовах на багато самостійних систем. Важливо також взяти до уваги, що багато міст Німеччини були самостійними політичними одиницями.

Ключові поняття: гофти, бургерство, рейхстаг, лантаг, стан шеффенів, Саксонське зеркало, Швабське зеркало, «Кароліна».

Література: [9]; [13]; [14]; [20–26].

Завдання

1. Продовжте думку:

А. «Суть системи магдебурзького права полягає в тому, що ...»

Б. «Категорії і види злочинів за «Кароліною»: ...»

В. Значення Швабського зерцала полягає в тому, що ...

2. Зобразіть схематично джерела феодального права Німеччини.

3. Продовжте роботу над укладанням словника основних понять і термінів з історії держави та права зарубіжних країн. Розкрийте зміст таких понять та термінів:

Поняття (визначення)	Термін (тлумачення)
рейхстаг	зерцало
ландтаг	гофти
курфюрст	бургерство

Задача

Після смерті батька сину у спадок відійшло земельне володіння з маєтностями. З'ясуйте, чи зобов'язаний син-спадкоємець (за «Саксонським зерцалом») звернутися до пана з особистим проханням про засвідчення передачі йому юридичних прав на володіння землею і маєтностями?

Запитання та завдання для самоперевірки

1. Наведіть загальну характеристику «Кароліни» як збірника кримінального права.

2. Які норми Саксонського зерцала свідчать про розвиток зобов'язального права в Німеччині?

3. Чим зумовлений шлях Німеччини до князівського абсолютизму?

4. Проаналізуйте компетенцію рейхстагу у феодальній Німеччині.

5. Яке значення для розвитку феодальної Німеччини мав імператор?
6. Охарактеризуйте діяльність ландтагів у Німеччині.

Практичне заняття 1.8 **ДЕРЖАВНИЙ І СУСПІЛЬНИЙ УСТРІЙ ВІЗАНТІЇ В V–XV ст.**

План

1. Утворення Візантійської держави. Особливості розвитку феодальних відносин.
2. Державний устрій Візантії у V–VIІ ст. Реформи імператора Юстиніана.
3. Джерела та характерні риси візантійського права:
 - а) земельні закони;
 - б) еклога;
 - в) «Кодифікація Юстиніана».
4. Вплив візантійської державності і права на державно-правовий розвиток слов'янських народів.

Практичні поради

Вивчаючи програмні питання заняття, потрібно особливу увагу звернути на особливості державного устрою Візантії, з'ясувати причини довговічності існування Східно-Римської імперії. Не менш важливим є дослідження основних джерел права. Так, вивчення «Кодифікації Юстиніана» має бути побудоване на детальному аналізі цієї правової пам'ятки, що дає повне уявлення про візантійську правову систему. Еклога найбільш значна після «Кодифікації Юстиніана» правова пам'ятка Візантії. Її вивчення на практичному занятті дасть можливість виокремити основні тенденції в еволюції візантійського права, побачити, як в умовах середньовічної Візантійської імперії модернізувалися інститути та норми римського права.

Ключові поняття: еклога, Землеробський закон, «Кодифікація Юстиніана», Прохірон, консисторій, діми, стратег, імператор.

Література: [1–3]; [10]; [22–27].

Завдання

1. Продовжте думку:

- А. «У Дигестах Юстиніана містилися норми ...»
 Б. «Найбільшим досягненням імператора Юстиніана було...»
 В. «Значення Інституцій Юстиніана полягає в тому, що...».
- Зобразіть схематично державний механізм Візантії.
 - Продовжте роботу над укладанням словника основних понять і термінів з історії держави та права зарубіжних країн. Розкрийте зміст таких понять і термінів:

Поняття (визначення)	Термін (тлумачення)
еклога	мистот
Прохірон	консистерій
Пронія	ліми

Задача

Вільна людина, яка продала себе, а потім була звільнена від рабства, не повертається в становище, від якого вона відмовилася. Який правовий статус вона отримує за «Дигестами Юстиніана»?

Запитання та завдання для самоперевірки

- Охарактеризуйте Новели Юстиніана як джерело права.
 - Які норми візантійського права вплинули на законодавство Київської Русі?
 - Розкрийте суть неписаної конституції Візантії.
 - Поясніть, чи мав імператор Візантії необмежену владу?
- Відповідь обґрунтуйте.
- Які функції консистерії?
 - Чи підпорядковувалась церкві влада імператора Візантії?
- Відповідь обґрунтуйте.

Практичне заняття 1. 9 ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ І ПРАВА В КРАЇНАХ СХОДУ

План

- Передумови виникнення держави Арабський халіфат.
- Державний устрій Арабського халіфату.
- Характеристика мусульманського права.
- Держава і право середньовічного Китаю.
- Феодальна держава в Японії.

Практичні поради

Розглядаючи програмні питання цього заняття, потрібно зосередити увагу на особливостях розвитку держави і права країн середньовічного Сходу, зокрема Арабського халіфату і Японії. Держава Арабський халіфат виникла внаслідок об'єднання арабських племен, центром розселення яких був Аравійський півострів. Характерною ознакою встановлення держави в арабів було релігійне забарвлення цього процесу, тісний зв'язок між утворенням держави і виникненням нової релігії — ісламу. В Арабському халіфаті право розвивалось у тісному зв'язку з ісламом. Основним джерелом релігійної і правової догматики арабів став Коран. Доповненням його була Сунна (запис переказів та легенд про життя Мухаммеда) та Тафсир (тлумачення Корану та Сунни). Сформована правова система мала назву шаріат, її використовували мусульманські судді та судовий прецедент.

За формою державного правління середньовічний Китай — монархія, в якій верховна влада належала імператору. Номінально, маючи необмежені права, він повинен був керувати країною, дотримуючись традицій і законів та зберігаючи спадкоємність від великих предків. При імператорі діяла державна рада, куди входили родичі імператора та верховні сановники.

В Японії виникнення феодальної держави датується VII ст. Після перевороту Тайка влада у країні зосередилася в руках імператора. Вищими органами державної влади були державна рада, державний секретаріат і вісім відомств. У період середньовіччя основним джерелом права в Японії був імператорський указ. Зберігали свою силу і правові звичаї.

Ключові поняття: іслам, емір, шейх, Коран, імамат, халіфат, сунна, канун, диван, шаріат, дайме, сьогун.

Література: [9]; [13]; [14]; [21–26].

Завдання

1. Продовжте думку:

- А. «Джерелами права Японії в період феодалізму є ...»
- Б. «Розрізняють такі види злочинів за мусульманським правом: ...»
- В. «Значення ісламу для розвитку Арабського халіфату полягає в тому, що...»
- Г. «Для китайського права періоду середньовіччя характерно....».

2. Зобразіть схематично державний механізм Арабського халіфату.

3. Продовжте роботу над укладанням словника основних понять і термінів з історії держави та права зарубіжних країн. Розкрийте зміст таких понять і термінів:

Поняття (визначення)	Термін (тлумачення)
каді	вакф
емір	мульк
диван	халіф

Задача

Чи має право жінка (за Кораном) після розлучення з чоловіком залишатися в його будинку?

Запитання та завдання для самоперевірки

1. Охарактеризуйте становище жінки в Арабському халіфаті.
2. Яке значення ісламу у формуванні арабської державності?
Відповідь обґрунтуйте.
3. Визначте особливості розвитку феодалізму в Арабському халіфаті.
4. Які форми земельної власності були в Арабському халіфаті?
5. Які види злочинів за китайським середньовічним правом засвідчують традиційність китайського середньовічного суспільства?
6. Які основні джерела права феодальної Японії вам відомі?

Практичне заняття 1.10 ДЕРЖАВА І ПРАВО ФЕОДАЛЬНОЇ МОСКОВІЇ ТА ПІВДЕННИХ І ЗАХІДНИХ СЛОВ'ЯН

План

1. Характеристика Московської держави в XIV – XVII ст.
2. Прийняття, джерела, структура Судебника 1495 р.
3. Правове становище різних верств населення. Остаточне закріпачення селянства.
4. Основні риси цивільного права за Соборним укладенням 1649 р:
 - а) право власності;
 - б) зобов'язальне право.

5. Держава і право у південних і західних слов'ян.

Практичні поради

Готуючись до практичного заняття, потрібно особливу увагу звернути на основні характеристики розвитку Московської держави у XVI–XVII ст.: поступове формування абсолютизму, подальше закріпачення селянства, формування нових органів державної влади, зміцнення царської влади. Головною метою даного заняття є вивчення таких джерел, як Судебник 1497 р. та Соборне уложення 1649 р. Досліджуючи ці збірники законів, необхідно зробити комплексний аналіз змісту їх текстів і того, як вони впливали на розвиток державно-правових інститутів.

Починаючи з VII ст., слов'яни почали об'єднуватись у племінні союзи. Для захисту від нападів зі Сходу кочовиків-аварів західнослов'янські племена утворили перший міжплемінний союз – державу Само (перша половина VII ст.). До її складу ввійшли племена з різних союзів – від чехів до сербів і хорватів. Польська держава з'явилася на сторінках письмових джерел у 60-х рр. X ст. за правління князя Мешка I (960–992). Об'єднання Чехії завершилося до 995 р.

Ключові поняття: Земський собор, віче, судебник, Соборне уложення, «лихий чоловік», Юріїв день, цар, боярин, боярська рада.

Література: [9]; [10]; [20–27].

Завдання

1. Продовжте думку:

А. «За Судебником 1495 р. причинами розлучення могли бути насамперед ... і ...»

Б. «За Соборним уложенням 1649 р. кримінальній відповідальності не підлягали ... і ...»

В. «У середньовічній Сербії феодальна власність існувала у формі ... і ...»

Г. «Нижня палата польського парламенту з XV ст. мала назву ...».

Д. «Найдавнішим державним утворенням на території Чехії було ...».

2. Зобразіть схематично типову структуру державного механізму слов'янських феодальних держав.

3. Продовжте роботу над укладанням словника основних понять і термінів з історії держави та права зарубіжних країн. Розкрийте зміст таких понять і термінів:

Поняття (визначення)	Термін (тлумачення)
шляхта	каштелян
кріпацтво	Люблінська унія
сейм	Закон судний людем

Задача

Чолобитник Василь, піддячий, маючи тривалу суперечку за землю з окольничим Степаном, надумав поскаржитися на нього нібито за посадові зловживання і здирства з селян. Василь спершу поскаржився воєводі, а потім, коли той не дав відповіді, зважився «бити чолом» перед государем. Яке покарання (за Соборним уложенням 1649 р.) може чекати на Василя, якщо його неправдиві свідчення на окольничого Степана стануть явними?

Запитання та завдання для самоперевірки

1. Охарактеризуйте органи державної влади Московії у XV ст.
2. Поясніть, яке значення мав Судебник 1495 р. для розвитку російського права. Відповідь обґрунтуйте.
3. Перелічіть основні джерела права південних і західних слов'ян.
4. Які найтяжчі види злочинів передбачалися за Законом Стефана Душана?
5. Яке значення відіграло «німецьке право» у правовій системі середньовічної Польщі? Відповідь обґрунтуйте.
6. Назвіть джерела середньовічного чеського права.

МОДУЛЬ 2. ДЕРЖАВА І ПРАВО В ПЕРІОД СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Практичне заняття 2.1 БУРЖУАЗНА РЕВОЛЮЦІЯ В АНГЛІЇ. УТВОРЕННЯ БУРЖУАЗНОЇ ДЕРЖАВИ

План

1. Причини, етапи, особливості та завдання революції.
2. Законодавство революційного періоду (1640–1649).

3. Протекторат Кромвеля. «Знаряддя управління» 1653 р.
4. Становлення парламентської монархії в Англії.
5. Зміни в англійській правовій системі після революції XVII ст.
6. Еволюція англійського прецедентного права.

Практичні поради

Готуючись до практичного заняття, найперше необхідно з'ясувати етапи, особливості та завдання революції. Основними етапами революції є такі: 1) конституційний (1640–1642); 2) громадянська війна між прихильниками парламенту і короля (1642–1649); 3) період Республіки (1649–1653); 4) протекторат Кромвеля — військова диктатура (1653–1658); 5) реставрація монархії, запрошення на престол Карла II Стюарта (1660-ті рр.).

Важливо також дослідити законодавчу базу революційного періоду (1640–1649). Умовно його можна поділити на такі сфери: політична; економічна; військова; релігійна; правова; аграрна.

Особливу увагу слід приділити «Габеас корпус акта», а також законам, що стали основою конституційної монархії в Англії — «Білль про права» 1689 р. та «Акт про влаштування» 1701 р.

Ключові поняття: джентрі, пресвітеріани, індепенденти, левелери, дигери, обгороджування, торі, вігі.

Література: [3]; [5]; [8]; [9]; [27].

Завдання

1. Продовжте роботу над укладанням словника основних понять і термінів з історії держави та права зарубіжних країн. Розкрийте зміст таких понять і термінів:

Поняття (визначення)	Термін (тлумачення)
джентрі	торі
пресвітеріани	вігі
індепенденти	левірат

2. Подайте у вигляді таблиці причини англійської революції.

3. Продовжте думку:

«Встановлення режиму протекторату було зумовлене ... і закріплене в конституції, яка дістала назву...»

Задача

Яким актом передбачено, що стягнення поборів на користь і у розпорядження корони відповідно, нібито до прерогативи, без згоди парламенту або за більш тривалий час, або іншим порядком, ніж встановлено парламентом, протизаконне?

Запитання та завдання для самоперевірки

1. Поясніть причини англійської буржуазної революції.
2. Назвіть основні вимоги, які висували політичні угруповання пресвітеріан та індепендентів під час революції.
3. Які категорії населення стали рушійною силою революції?
4. Зміст яких основних законодавчих актів визначив Англію як конституційну монархію?
5. Чому, на Вашу думку, республіканський період в Англії був нетривалим?
6. Які основні зміни відбулися в галузях сімейного і кримінального права Англії в XIX ст.?

Практичне заняття 2.2 ДЕРЖАВА І ПРАВО США У XVIII–XIX СТ.

План

1. Англійські колонії у Північній Америці. Війна за незалежність.
2. Декларація незалежності 1776 р. «Статті конфедерації» 1781 р., їх характеристика.
3. Конституція США 1787 р., її характеристика, зміст і оцінка. «Біль про права» 1791 р.
4. Громадянська війна 1861–1865 рр., її економічні та політичні наслідки.
5. Поправки до Конституції США (XI–XV).
6. Виникнення й формування двопартійної системи.

Практичні поради

Готуючись до практичного заняття, насамперед варто особливу увагу звернути на становище англійських колоній у Північній Америці, що стало основною причиною війни за незалежність. Потрібно навчитись аналізувати зміст документів, прийнятих під час

цієї війни, зокрема Декларації незалежності 1776 р., а також обгрунтовувати їх значення. Важливо у процесі підготовки до цього заняття з'ясувати ключові положення «Статей конфедерації» 1781 р. та Конституції США 1787 р. Необхідно також засвоїти **головний** принцип Конституції США 1787 р. — розподіл влади на законодавчу, виконавчу і судову.

Захист прав і свобод особи — це принцип, закріплений не в **основному** тексті Конституції, а в перших 10 поправках до неї, іменованих «Біллем про права 1791» р.. Варто зауважити, що його особливістю є проголошення тих чи тих прав не в позитивній формі, а у формі заборони на їх обмеження.

Отже, досягнення незалежності від Великої Британії та формування власної республіканської державності створили передумови того, що в ХІХ ст., а особливо у ХХ ст., США стали однією з найбільш могутніх держав світу.

Ключові поняття: система стримувань і противаг, «дипломатичні агенти», «система заслуг», конфедерація, федерація, «Біль про права».

Література: [3]; [5]; [8]; [9]; [25].

Завдання

1. Продовжте роботу над укладанням словника основних понять і термінів з історії держави та права зарубіжних країн. Розкрийте зміст таких понять і термінів:

Поняття (визначення)	Термін (тлумачення)
конституція	«Біль про права»
федерація	республіканці
конфедерація	демократи

2. Подайте у вигляді таблиці причини і наслідки Американської революції та Громадянської війни у США.

3. Продовжте думку:

«В основу Конституції США покладено принцип ...». Відповідь обгрунтуйте.

4. Зобразіть схематично перші 10 поправок до Конституції США.

Запитання та завдання для самоперевірки

1. Поясніть особливість американської революції.

2. Назвіть основні причини прийняття «Статей конфедерації».
3. До яких змін у правовій та політичній системі США привела громадянська війна?
4. Які положення Декларації незалежності 1776 р. ви вважаєте історичними?
5. Чому, на вашу думку, період конфедерації був нетривалим?
6. У чому полягає довговічність Конституції США?

Практичне заняття 2.3

ДЕРЖАВА І ПРАВО ФРАНЦІЇ У XVIII–XIX СТ.

План

1. Причини, передумови та етапи Французької революції.
2. Законодавство Французької революції.
3. Термідоріанська республіка. Консульство та імперія.
4. Право імперії Наполеона Бонапарта.
5. Форма держави у Франції (1814–1875).
6. Конституція Третьої республіки 1875 р.

Практичні поради

Готуючись до практичного заняття, важливо усвідомити, що Велика французька революція (1789–1794) являє собою найбільший соціальний переворот свого часу. Матеріальні передумови революції були пов'язані з розвитком капіталістичного устрою в надрах так званого старого порядку, її рушійні сили були викликані до життя протиріччями, що супроводжували всі ці процеси. Основні етапи революції: 1) із 14 липня 1789 по 10 серпня 1792 р. — панування конституціоналістів; 2) із 10 серпня 1792 р. по 2 червня 1793 р. — керівна роль жирондистів; 3) із 2 червня 1793 по 27 липня 1794 р. — кульмінаційний момент; до влади прийшла дрібнобуржуазна партія, що позиціонувала себе з народом. У цей час були прийняті найдемократичніші документи революції — «Декларація прав людини і громадянина» 1793 р., що давала ширший перелік демократичних свобод, та Конституція 1793 р.

27 липня 1794 року відбувся термідоріанський переворот, який означав не лише падіння якобінців, але й кінець революції. Французька революція стала класичним зразком найбільш

завершеного буржуазного перевороту. Вона вийшла за національні межі і набула міжнародного характеру — відкрила нову епоху в історії людства.

Ключові поняття: конституціоналісти, фельяни, жирондисти, якобінці, «болото», монтаньєри, термідоріанці.

Література: [3]; [5]; [8]; [9]; [27].

Завдання

1. Продовжте роботу над укладанням словника основних понять і термінів з історії держави та права зарубіжних країн. Розкрийте зміст таких понять і термінів:

Поняття (визначення)	Термін (тлумачення)
фельяни	Кодекс Наполеона
жирондисти	Третя республіка
якобінці	імперія

2. Подайте у вигляді таблиці етапи Французької революції.

3. Продовжте думку:

«Форма державного правління у Франції за Конституцією 1791 р. znana як

4.

5.

6. ...»

7. Зобразіть схематично структуру державного механізму якобінської диктатури.

Запитання та завдання для самоперевірки

1. Які три слова визначили основний девіз французької революції?

2. Сформулюйте основні положення Декларації прав людини і громадянина 1789 р.

3. Чим була відзначена Друга імперія у Франції?

4. Зміст яких основних законодавчих актів визначив суть якобінської диктатури?

5. Чому, на вашу думку, фельянський період у французькій революції був нетривалим ?

6. Які основні зміни відбулися в галузях цивільного та кримінального права Франції у XIX ст.?

Практичне заняття 2.4 ДЕРЖАВА І ПРАВО НІМЕЧЧИНИ У ХІХ СТ.

План

1. Державний устрій Німеччини до об'єднання. Союзний акт 1815 р.
2. Буржуазно-демократична революція 1848 р.
3. Характеристика Пруської конституції 1850 р.
4. Державний устрій Німецької імперії 1871 р.
5. Конституція Німецької імперії 1871 р.

Практичні поради

Готуючись до практичного заняття, потрібно зосередити увагу на причинах падіння «Священної римської імперії германської нації», створенні нового об'єднання німецьких держав, правовою основою якого став Союзний акт 1815 р. Важливо, що в середині ХІХ ст. стала очевидною необхідність створення єдиної німецької держави. Варто зауважити, що головним досягненням буржуазної революції в Німеччині стала Конституція 1849 р., де були розроблені правові основи моделі федеральної держави. Можна наголосити також на ролі Отто фон Бісмарка в об'єднанні Німеччини, результатом якого стала Конституція 1871 р. Вона закріпила федеративний устрій монархічної держави. До об'єднаної держави входили 22 монархії (чотири королівства — Баварія, Пруссія, Саксонія та Вюртемберг, 18 герцогств і графств) та три вільні міста з республіканським ладом (Любек, Гамбург, Бремен). Суб'єкти федерації передавали низку важливих повноважень центру, зберігаючи урядову та законодавчу автономію. Очілником об'єднаної Німеччини став імператор, влада якого мала спадковий характер.

Ключові поняття: Рейнський союз, рейхстаг, імперський канцлер, франко-пруська війна.

Література: [3]; [5]; [8]; [9]; [22–27].

Завдання

1. Продовжте роботу над укладанням словника основних понять і термінів з історії держави та права зарубіжних країн. Розкрийте зміст таких понять і термінів:

Поняття (визначення)	Термін (тлумачення)
----------------------	---------------------

Рейнський союз імператор імперський канцлер	франко-пруська війна ландтаг імперія
---	--

2. Зобразіть схематично шлях Німеччини до об'єднання в XIX ст.

3. Продовжте думку:

«Рейнський союз відкрив шлях ...»

4. Подайте у вигляді таблиці структуру державного механізму за Пруською конституцією 1850 р. і Конституцією 1871 р.

Запитання та завдання для самоперевірки

1. Які два основні завдання німецької буржуазної революції?
2. Сформулюйте основні положення Пруської конституції 1850 р.
3. Що було характерно для Союзного акту 1815 р.?
4. Зміст яких основних законодавчих актів визначив суть

Рейнського союзу?

5. Чому, на вашу думку, шлях до об'єднання Німеччини був таким тривалим?

6. Які основні зміни відбулися в галузях цивільного та кримінального права Німеччини у XIX ст.?

Практичне заняття 2.5

ТЕМА 15. ДЕРЖАВА І ПРАВО ЯПОНІЇ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТ.

План

1. Буржуазна революція 1868 р. в Японії.
2. Буржуазні реформи 70–80-х рр. XIX ст.
3. Державний устрій Японії за Конституцією 1889 р.
4. Судова система. Поліція. Організація армії.
5. Нова редакція кримінально-процесуального кодексу 1890 р.

Практичні поради

Готуючись до практичного заняття, потрібно особливу увагу звернути на причини та передумови Буржуазної революції 1868 р. в Японії. Важливо, що в середині XIX ст. стала очевидною необхідність буржуазних перетворень під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх чинників. Варто зауважити, що головним досягненням буржуазної революції в Японії стала Конституція 1889 р., де були розроблені правові засади моделі буржуазної держави. Японія ставала

конституційною монархією з формально сильною імператорською владою. Передбачався двопалатний парламент, у якому обиралася Палата представників (Нижня палата) і Палата перів (Верхня палата). Законодавчою ініціативою володіла Нижня палата, за її згодою ухвалювався бюджет. Прийняття законів та імператорських указів обумовлювалося згодою парламенту. Міністри уряду могли давати імператору «поради», які по суті являли собою контрасигнатуру. Вся повнота влади фактично була надана уряду, що, власне, і було метою «революціонерів» Мейдзі. Проголошувалася рівність громадян перед законом, усі станові привілеї й обмеження скасовувалися. Рівність громадянських прав мала забезпечувати умови для безперешкодного розвитку власності, а через Нижню палату — панування буржуазії.

Конституція, яка діяла до 1945 р., сукупно з іншими реформами Мейдзі забезпечила Японії динамічний розвиток економіки, що досить швидко поставило Японію нарівні з розвиненими європейськими державами.

Ключові поняття: революція Мейдзі, Палата представників, Палата перів, Конституція 1889 р., контрасигнатура, імператорський принц, кабінет міністрів.

Література: [3]; [5]; [8]; [9]; [20–27].

Завдання

1. Продовжте роботу над укладанням словника основних понять і термінів з історії держави та права зарубіжних країн. Розкрийте зміст таких понять і термінів:

Поняття (визначення)	Термін (тлумачення)
реформи Мейдзі	Контрасигнатура
Палата представників	кабінет міністрів
Палата перів	імператорський принц

2. Зобразіть схематично реформи Мейдзі.

3. Продовжте думку:

«Конституція 1889 року відкрила шлях ...».

4. Подайте у вигляді таблиці структуру державного механізму Японії за Конституцією 1889 р.

Запитання та завдання для самоперевірки

1. Які завдання японської буржуазної революції?

2. Сформулюйте основні положення Конституції 1889 р.

3. Які реформи були проведені в Японії в 70–80-х рр. XIX ст.?
4. Яка особливість буржуазного розвитку Японії?
5. Чому, на вашу думку, шлях до буржуазних перетворень в Японії був таким тривалим?
6. Перелічіть основні зміни, які відбулися в галузях права Японії у XIX ст.?

Практичне заняття 2.6

ДЕРЖАВА І ПРАВО США В НАЙНОВІШІЙ ПЕРІОД ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ?

План

1. Державно-правовий розвиток США у 20-х рр. XX ст.
2. Президент Франклін Делано Рузвельт і його «Новий курс».
3. Основні заходи «Нового курсу» та їх законодавче забезпечення.
4. Антиконтитуційні закони в США після Другої світової війни.
5. Законодавча влада у XXI ст.
6. Виконавча влада у XXI ст.
7. Судова влада у XXI ст. (Можна об'єднати?)
8. Виборча система США у XXI ст.

Практичні поради

Готуючись до практичного заняття, потрібно ознайомитися з державно-правовим розвитком США у XX – на початку XXI ст., зокрема звернути особливу увагу на причини посилення президентської влади в країні, ролі Конгресу та судової гілки влади в цей період. Важливо розглянути «Новий курс» Президента Рузвельта та його вплив на державу і право США. Для кращого розуміння сучасного стану речей у США необхідно вивчити питання 5, 6, 7, 8 (див. план заняття), користуючись найновішими джерелами, зокрема інтернет-ресурсами, що стосуються цих проблем.

Ключові поняття: «Новий курс», кодекси чесної конкуренції, антитрестівське законодавство, антикомуністичне законодавство, соціальне законодавство, республіканці, демократи.

Література: [4]; [6]; [8]; [9]; [27].

Завдання

1. Продовжте роботу над укладанням словника основних понять і термінів з історії держави та права зарубіжних країн. Розкрийте зміст таких понять і термінів:

Поняття (визначення)	Термін (тлумачення)
демократи республіканці конгрес	«Новий курс» велика депресія кодекси чесної конкуренції

2. Подайте у вигляді таблиці порівняльну характеристику виборчої системи США у XX і XXI ст.

3. Продовжте думку:
«Антиконституційність законодавства «Нового курсу» полягала в тому що ...»

4. Зобразіть схематично структуру судової системи США.

Запитання та завдання для самоперевірки

1. Яка відмінність у програмах республіканців і демократів ?
2. Сформулюйте основні положення антитрестівського законодавства.
3. Назвіть завдання першого періоду «Нового курсу».
4. У чому полягає суть програми «Велике суспільство»?
5. Що забезпечувало політичну стабільність США протягом XX ст.?
6. Які основні напрями розвитку державно-правової системи США в післявоєнний період?

Практичне заняття 2.7 ВЕЛИКА БРИТАНІЯ У XX–XXI СТ.

План

1. Велика Британія між двома світовими війнами.
2. Держава Великої Британії після Другої світової війни.
3. Основні риси права.
4. Судочинство.

Практичні поради

Форма держави у Великій Британії XX ст. змінювалася шляхом конституційних реформ, передусім через модифікацію актів

неписаної конституції. Однак загалом Британії вдалося зберегти притаманну їй стабільність політичних інститутів і установ, як данину історичним традиціям та прихильності політичних еліт до еволюційного шляху. Британська політична еліта зуміла зберегти і використовувати у своїх інтересах феодальні інститути – монархію і Палату лордів. За британським монархом формально зберігалося право абсолютного вето, розпуску парламенту і призначення прем'єр-міністра. Проте королівська влада ставала дедалі більш обмеженою і символічно-церемоніальною. Монарх залишився головнокомандувачем збройних сил і символом єдності держави, главою Британської імперії, номінальним носієм виконавчої влади та продовжував очолювати судову систему та англіканську церкву.

У ХХ ст. відбулося значне посилення повноважень прем'єр-міністра, який отримав право без консультацій із членами Кабінету міністрів ухвалювати важливі рішення (зокрема про розпуск Палати громад, призначення чи звільнення чиновників).

Ключові поняття: монархія, Палата лордів, Британська імперія, кабінет міністрів, Палата громад, магістратські суди, Суд Корони, кримінальне відділення Апеляційного суду.

Література: [2]; [5]; [7]; [9]; [25].

Завдання

1. Продовжте роботу над укладанням словника основних понять і термінів з історії держави та права зарубіжних країн. Розкрийте зміст таких понять і термінів:

Поняття (визначення)	Термін (тлумачення)
Палата лордів	обвинувач
Палата громад	аториней
Суд Корони	соліситор

2. Зобразіть схематично центральні органи державної влади Великої Британії.

3. Продовжте думку:
«Головною особливістю розвитку державного механізму Великої Британії у ХХ ст. стало зростання ролі ...».

4. Подайте у вигляді таблиці конституційні реформи лейбористських урядів Тоні Блера у 1997–2007 рр.

Запитання та завдання для самоперевірки

1. Що є головною ознакою, що відрізняє конституційну монархію від диктатури?
2. Хто здійснював судочинство у Великій Британії?
3. Які особливості права Великої Британії?
4. Розкрийте суть парламентської реформи.
5. Перелічіть реформи виборчого права.
6. Назвіть основні конституційні зміни Великої Британії першої половини ХХ ст.

Практичне заняття 2.8 **ФРАНЦІЯ ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ**

План

1. Друга світова війна, поразка Франції у війні з гітлерівською Німеччиною. «Держава Віші».
2. Визволення Франції від гітлерівської окупації і прийняття Конституції 1946 р.
3. Структура, зміст і характеристика Конституції Четвертої республіки 1946 р.
4. Прийняття Конституції Франції 1958 р., її зміст і оцінка.
5. Зміни державного устрою і політичного режиму П'ятої республіки.

Практичні поради

Зміни в державному устрої Франції в період між двома світовими війнами були незначними. Державний устрій Третьої республіки, як і раніше, визначався конституційними законами 1875 р. Свого подальшого розвитку набули тенденції, що були характерними для французької державності наприкінці ХІХ ст.

У 1940 р. Франція капітулювала і більша її частина була окупована Німеччиною. У частині південних і південно-східних районів, де збереглися інститути французької державності, утворилась так звана «Держава Віші» Це була маріонеткова держава, яка, за задумом гітлерівців, мала нейтралізувати і французький флот, і колоніальні війська. У 1942 р. гітлерівці ввели свої війська на територію Віші та ліквідували залишки «вішійської державності», а разом із тим і Третьої республіки. Поступово відбувалось об'єднання національно-

визвольних сил і розвиток їх організаційної структури. Наприкінці 1944 р. Франція в основному була звільнена.

Розглядаючи винесені на практичне заняття питання, потрібно звернути особливу увагу на Конституції 1946 і 1958 рр. Важливо, що до тексту Конституції 1946 р. було включено новий блок економічних та соціальних прав, зокрема народів залежних країн, право на загальну безкоштовну освіту та ін. Нова конституція була схвалена на референдумі 1958 р. де значно були розширені повноваження голови держави — президента. Основною тенденцією розвитку політичної системи П'ятої республіки було подальше посилення президентської влади. Варто також зауважити, що період 1986–1988 рр. став особливим у тому розумінні, що П'ята республіка вперше реалізувала роздільне правління — співіснування президента-соціаліста з правоцентристським урядом.

У результаті засвоєння основних питань практичного заняття потрібно зрозуміти, що головною оцінкою П'ятої республіки є така характеристика, як «ультрапрезидентська» республіка.

Ключові поняття: Національна асамблея, департамент, префект, уряд Віші, вогняні хрести, тимчасовий режим, Четверта республіка, П'ята республіка.

Література: [1]; [2]; [5]; [8]; [9]; [27].

Завдання

1. Продовжте роботу над укладанням словника основних понять і термінів з історії держави та права зарубіжних країн. Розкрийте зміст таких понять і термінів:

Поняття (визначення)	Термін (тлумачення)
правоцентристський уряд «Держава Віші» Національні збори	Четверта республіка П'ята республіка президент

2. Подайте у вигляді таблиці порівняльну характеристику державного устрою Четвертої і П'ятої республік у Франції.

3. Продовжте думку:
«Падіння Третьої республіки у Франції стало закономірним результатом...».

4. Зобразіть схематично структуру судової системи Франції у XXI ст.

Запитання та завдання для самоперевірки

1. Які зміни в розстановці соціально-політичних сил Франції окреслилися в 1973–1976 рр.?
2. Яка основна відмінність Конституцій Франції 1946 і 1958 рр.?
3. Перелічіть завдання, які ставив перед собою Шарль де Голь у період свого перебування на посаді президента Франції.
4. Поясніть, що забезпечувало політичну стабільність Франції у другій половині XX ст.
5. Що являє собою сучасна судова система Франції?
6. Які основні напрями розвитку державно-правової системи Франції в XXI ст.?

Практичне заняття 2.9 ВЕЙМАРСЬКА РЕСПУБЛІКА. ВСТАНОВЛЕННЯ ТА КРАХ ФАШИСТСЬКОЇ ДИКТАТУРИ В НІМЕЧЧИНІ

План

1. Буржуазно-демократична революція в Німеччині та встановлення Веймарської республіки.
2. Державний устрій Німеччини за Конституцією 1919 р.
3. Програма Націонал-соціалістичної німецької робітничої партії та прихід фашистів до влади.
4. Законодавство в період фашистської диктатури.
5. Крах фашистської диктатури в Німеччині.
6. Державний устрій Федеративної Республіки Німеччини за Конституцією 1949 р.

Практичні поради

Готуючись до практичного заняття, потрібно запам'ятати, що виникнення Веймарської республіки безпосередньо пов'язано з тією ситуацією, яка склалася наприкінці Першої світової війни. Причинами революції було невдоволення війною та тими реакційними мілітаристськими колами, що її розв'язали. Головний результат листопадової революції 1918 р. — вихід Німеччини з війни, утвердження демократичної форми правління. Важливим завданням цього заняття є також дослідження питання встановлення

фашистської диктатури в Німеччині. Тож насамперед потрібно з'ясувати причини приходу Гітлера до влади, а також наслідки фашизму для Німеччини.

Конституція ФРН 1949 р. вміщувала 149 статей. Перша стаття починалася фразою: «Гідність людини недоторканна. Поважати і захищати її — обов'язок усієї державної влади». У новому Основному законі ФРН був закріплений парламентський контроль над діяльністю уряду, армії та спецслужб, але й одночасно була посилена роль канцлера та обмежені повноваження президента, який, втім, був наділений важливими функціями свого роду незалежного політичного арбітра. Конституція ФРН значно посилювала роль федеральних земель і верхньої палати парламенту — бундесрату.

Ключові поняття: фашизм, нацизм, Веймарська республіка, півний путч, «холодна війна», фашистська диктатура, антидемократичне законодавство, демілітаризація, декартелізація, денацифікація.

Література: [1]; [2]; [5]; [7]; [9]; [26]; [27].

Завдання

1. Продовжте роботу над укладанням словника основних понять і термінів з історії держави та права зарубіжних країн. Розкрийте зміст таких понять і термінів:

Поняття (визначення)	Термін (тлумачення)
фашизм	фашистська диктатура
нацизм	антидемократичне законодавство
путч	«ХОЛОДНА ВІЙНА»

2. Зобразіть схематично державний механізм Німеччини за Веймарською конституцією.

3. Продовжте думку:
«У Німеччині законом 1974 р. визначено загальний шлюбний вік з ... років.»

4. Подайте у вигляді таблиці основні тенденції розвитку Німеччини у ХХ ст.

Запитання та завдання для самоперевірки

1. Яким чином А. Гітлер прийшов до влади ?
2. Яка з галузей права сформувалася в Німеччині у ХХ ст.?

3. У чому полягає головний казус визначення форми держави за Веймарською конституцією?

4. Перелічіть основні риси сучасної демократичної держави.

5. У чому проявилось посилення соціальної функції держави у XX ст.?

6. Які основні напрями розвитку державно-правової системи Німеччини в післявоєнний період?

Практичне заняття 2.10 ДЕРЖАВА І ПРАВО ІТАЛІЇ У XX – НА ПОЧАТКУ XXI СТ.

План

1. Встановлення та функціонування тоталітарного державного режиму в Італії.

2. Розвиток держави у другій половині XX – на початку XXI ст.

3. Конституція Італії 1947 р.

4. Особливості розвитку права Італії.

Практичні поради

У процесі підготовки до даного заняття важливо зрозуміти, що визначальною ознакою політичного життя Італії стала боротьба демократії і тоталітаризму. Останній термін запровадив у політичний лексикон італійський диктатор Б. Муссоліні для характеристики свого руху і режиму, закликавши до тотального підкорення особи державі і повне підпорядкування індивіда політичній реальності (його гасло: «Все в межах держави, нічого поза державою, нічого проти держави»). Історичні умови виникнення тоталітаризму характеризувалися насамперед кризою лібералізму після завершення Першої світової війни (1914–1918), зростанням ролі держави у політичній та економічній сферах, посиленням бюрократизації всіх сфер суспільного життя. Друга половина XX ст. стала періодом завершення процесу формування основ громадянського суспільства і максимального наближення його до соціального ідеалу. Це засвідчила конституціоналізація сутності держави як «демократичної, правової і соціальної» та спроби її розбудови у багатьох країнах. Зразком державного розвитку стала модель «правової держави» — державної

системи, яка характеризується пануванням права над прямою політичною дією.

Ключові поняття: фашії, корпоративна держава, автаркія, дуче, окружний суд.

Література: [1]; [2]; [27].

Завдання

1. Продовжте роботу над укладанням словника основних понять і термінів з історії держави та права зарубіжних країн. Розкрийте зміст таких понять і термінів:

Поняття (визначення)	Термін (тлумачення)
фашії	корпоративна держава
дуче	Сенат
автаркія	Палата депутатів

2. Зобразіть схематично державний механізм Італії за Конституцією 1947 р.

3. Продовжте думку:

А. «В Італії розвиток держави на початку ХХІ ст. характеризувався...»

Б. «За формою державного устрою сучасна Італія — це...»Відповідь обґрунтуйте.

4. Подайте у вигляді таблиці основні тенденції розвитку права Італії у ХХ ст.

Запитання та завдання для самоперевірки

1. Яким чином Б. Муссоліні прийшов до влади?
2. Яка з галузей права сформувалася в Італії у ХХ ст.?
3. Поясніть, у чому проявилось посилення соціальної функції держави в Італії у ХХ ст.
4. Які зміни у джерелах права Італії відбулися у ХХ ст.?
5. Перелічіть основні напрями в розвитку державно-правової системи Італії в післявоєнний період.

Практичне заняття 2.11 ДЕРЖАВА І ПРАВО ЯПОНІЇ ТА КИТАЮ У ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

План

1. Встановлення і функціонування тоталітарного державного режиму в Японії та Китаї.
2. Розвиток держави в Японії та Китаї у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.
3. Конституція Японії 1947 р.
4. Особливості розвитку права Китаю.

Практичні поради

Готуючись до практичного заняття, потрібно запам'ятати, що форму держави в Японії, яка після поразки у Другій світовій війні за активного впливу США стала на демократичний шлях розвитку, визначає Конституція 1947 р., яка зберегла династичну спадкоємність імператорського трону. Імператор залишився «символом держави та єдності народу». Йому було надано такі функції: призначення прем'єр-міністра; скликання парламенту; розпуск його нижньої палати (Палати представників); оголошення загальних парламентських виборів; підтвердження призначень міністрів та їх відставок, а також повноважень дипломатичних представників країни; приймання іноземних дипломатів; призначення голови Верховного суду; підтвердження амністій. Однак ці функції імператора мають формально-церемоніальний характер. Його дії з управління обмежені порадами і схваленням Кабінету Міністрів Японії. Отже, в Японії зберігається конституційна монархія.

Основним джерелом сучасного права Китайської Народної Республіки (КНР) є закон і такі підзаконні акти, як ухвали Постійного комітету Всекитайських зборів народних представників (ВЗНП), ухвали і розпорядження Державної ради, а також інші акти органів державної влади й управління. Також важливими джерелами права залишаються традиції та звичаї, які беруть свій початок у конфуціанстві.

Ключові поняття: Кабінет Міністрів Японії, Палата радників, Палата представників, КНР, віковий ценз, конституційна монархія.

Література: [1–3]; [5]; [8]; [9]; [25].

Завдання 1

1. Продовжте роботу над укладанням словника основних понять і термінів з історії держави та права зарубіжних країн. Розкрийте зміст таких понять і термінів:

Поняття (визначення)	Термін (тлумачення)
Кабінет міністрів Японії Палата радників віковий ценз	конституційна монархія правова система КНР Цивільний кодекс КНР

2. Зобразіть схематично структуру судової системи Японії.

3. Продовжте думку:

А. «Прокуратура Японії створена за...»

Б. «За формою державного устрою сучасна Японія — це...» Відповідь обґрунтуйте.

4. Подайте у вигляді таблиці основні тенденції розвитку права Китаю у ХХ ст.

Запитання та завдання для самоперевірки

1. Назвіть причини посилення державного втручання в суспільні відносини в КНР у ХХ ст.

2. Які причини зумовили встановлення в Японії антидемократичного режиму в міжвоєнний період? Відповідь обґрунтуйте.

3. Поясніть, у чому проявилось посилення соціальної функції держави в Японії у ХХ ст.

4. Які зміни у джерелах права Японії відбулись у ХХ ст.?

5. Який вплив на розвиток правової системи Японії у другій половині ХХ ст. мало право країн континентальної та англосаксонської правових систем? Відповідь обґрунтуйте.

Практичне заняття 2.12 УТВОРЕННЯ ТА КОНСТИТУЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ПОЛЬСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

План

1. Відновлення та розвиток незалежної Польської держави (1917–1936):

- а) перша світова війна, період революції та відновлення польської державності (1917–1920);
 - б) державно-правовий розвиток Польщі (1921–1939). Конституції 1921 та 1935 рр.
2. Утворення Польської Народної Республіки, її державно-правове оформлення (1944–1947). «Мала Конституція» 1947 р.
 3. Конституція Польщі 1952 р., її структура, зміст, оцінка.
 4. Деформація соціально-економічної, політичної та державної системи в період так званої «народної демократії» (1952–1989).
 5. Сучасний розвиток Польської Республіки.

Практичні поради

Готуючись до практичного заняття, потрібно зосередити увагу на таких питаннях: відродження незалежної Польської держави після Першої світової війни, період Пілсудчини, демократична революція в кінці 80-х – на початку 90-х рр. ХХ ст.

Після Другої світової війни до 1956 р. у країні сформувалася командно-адміністративна система управління економікою. Диктаторський режим призвів до посилення беззаконня, корупції, зловживань владою. Погіршувались умови праці, різко зменшилася заробітна платня, зростали споживчі ціни. Це викликало невдоволення владою, дедалі частіше в різних прошарках населення лунали вимоги демократизації польського суспільства. Остаточного удару по комуністичній системі було завдано 27 жовтня 1991 р., коли на вільних виборах до парламенту перемогу здобуло правоцентристське угруповання.

На цьому занятті важливо засвоїти питання, пов'язані з прийняттям та реалізацією Конституцій 1921, 1935, 1952, 1997 рр. У Конституції закріплювалась партійна диктатура, основу держави становили: усупільнена власність на засоби виробництва, планове ведення господарства, командно-адміністративне управління. Посада президента скасовувалась, а вищим органом влади проголошувався Сейм, який обирався на чотири роки загальними, безпосередніми, таємними виборами всіх громадян, які досягли 18 років. Конституція 1997 р. ухвалювалась в умовах переходу від командно-адміністративної до демократичної системи управління, тому її зміст відрізняється демократичним характером, гарантує створення приватної власності на всі засоби виробництва та вільну торгівлю.

Ключові поняття: право націй на самовизначення, «Мала конституція», Пілсудчина, «народна демократія», санація, еміграційний уряд.

Література: [1–3]; [5]; [8]; [9]; [27].

Завдання

1. Продовжте роботу над укладанням словника основних понять і термінів з історії держави та права зарубіжних країн. Розкрийте зміст таких понять і термінів:

Поняття (визначення)	Термін (тлумачення)
право націй на самовизначення	«Мала конституція»
санація	Пілсудчина
народна демократія	«народна демократія»

2. Зобразіть схематично державний механізм Польщі за Конституцією 1952 р.

3. Продовжте думку:

А. «Розвиток Польської Республіки на початку ХХІ ст. характеризувався...»

Б. «За формою державного устрою сучасна Польща — це...»

Відповідь обґрунтуйте.

4. Подайте у вигляді таблиці основні тенденції розвитку права Польщі у ХХ ст.

Запитання та завдання для самоперевірки

1. Яким документом керувалася Польща під час утворення незалежної держави після Першої світової війни?

2. Назвіть громадське об'єднання, яке дало головний поштовх до встановлення в Польщі «народної демократії» в кінці 80-х рр. ХХ ст.

3. Якою державою Польща стала за Конституцією 1952 р.?

4. Перелічіть зміни у джерелах права Польщі, які відбулися у ХХ ст.?

5. Які зміни в конституційному розвитку Польщі сталися у ХХІ ст.?

Практичне заняття 2.13

ДЕРЖАВНО-ПРАВОВИЙ РОЗВИТОК КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ У ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ. ДЕРЖАВА І ПРАВО ЧЕХІЇ І СЛОВАЧЧИНИ

План

1. Державно-правовий розвиток країн Центрально-Східної Європи у міжвоєнний період.
2. Наслідки Другої світової війни і формування режимів «народної демократії».
3. Демократичні революції 1989–1990 рр.
4. Утворення Чехії і Словаччини. Розвиток посттоталітарних держав регіону наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст.

Практичні поради

Опрацьовуючи матеріал цього практичного заняття, важливо звернути увагу на той факт, що до 1918 р. словацькі та чеські землі були у складі Австро-Угорської імперії. Століттями чехи та словаки були позбавлені національної самостійності. Перша світова війна викликала в чеських і словацьких землях широкий антивоєнний рух і посилення боротьби проти прогнилого режиму імперії. Чехи, словаки, закарпатські українці, які були призвані до австрійської армії та не бажали помирати за імператора, переходили на бік супротивників Австро-Угорщини. У 1919–1920 рр. Версальським, Сен-Жерменським, Тріанонським мирними договорами були остаточно визначені кордони Чехословаччини: Чехія, Моравія, частина Сілезії, Словакія та Закарпатська Україна. 20 лютого 1920 р. Національні збори прийняли Конституцію Чехословацької республіки, що декларувала основні демократичні свободи. Президент, якого обирали Національні збори терміном на сім років, наділявся великими повноваженнями. Виконавча влада належала йому й уряду, законодавча — Національним зборам. Прийняттям Конституції завершилося створення Чехословацької республіки.

Після Другої світової війни в політичному житті країни дедалі більшу роль починала відігравати Комуністична партія Чехії і Комуністична партія Словаччини. Новий устрій, який починав формуватися в Чехословаччині, як і в інших країнах, називали «народною демократією».

1990 р. став новим етапом у розвитку Чехословаччини. У травні був прийнятий закон про вільне підприємництво, а в червні були проведені перші вільні вибори і сформовано новий уряд, який провів радикальні економічні реформи. Восени 1990 р. був прийнятий закон про

реституцію: повернення колишнім власникам націоналізованого майна. Була розпочата мала, а згодом і велика приватизація. У цей час загострилася національна проблема. Словацькі політики не були згодні з існуючою формою федерації, і після тривалих переговорів 1 грудня 1990 р. законодавчим порядком був змінений федеральний устрій і назва країни, переглянута компетенція федеральних і республіканських органів. Держава дістала назву Чехо-Словацька Федеративна Республіка. А з 1 січня 1993 р. на карті Європи з'явилися дві нові держави — Чехія і Словаччина.

Ключові поняття: Чеська республіка, Словацька республіка, «оксамитова революція», «Празька весна», «соціалізм з людським обличчям», політика нормалізації, громадянський форум, політика проти насильства.

Література: [1–3]; [5]; [8]; [9]; [27].

Завдання

1. Продовжте роботу над укладанням словника основних понять і термінів з історії держави та права зарубіжних країн. Розкрийте зміст таких понять і термінів:

Поняття (визначення)	Термін (тлумачення)
«оксамитова революція» «Празька весна» громадянський форум	«соціалізм з людським обличчям» політика проти насильства суверенна держава

2. Зобразіть схематично конституційний закон ЧССР 1968 р.

3. Продовжте думку:

«Зміни у правовій системі Словаччини після утворення суверенної держави полягають у тому, що ...»

4. Подайте у вигляді таблиці порівняльну характеристику сучасного державного устрою Чехії та Словаччини.

Запитання та завдання для самоперевірки

1. Охарактеризуйте головні тенденції розвитку кримінального права Чехословаччини у ХХ ст.

2. Які зміни у джерелах права Чехії відбулися після 1993 р.?

3. Яка головна тенденція розвитку шлюбно-сімейного права Чехословаччини у ХХ ст.?

4. Які головні причини поразки «Празької весни»?

5. У чому суть «Празької весни»?
6. Які особливості та наслідки «оксамитової революції»?

Практичне заняття 2.14 **ОСНОВНІ РИСИ ПРАВА У ХХ–ХХІ СТ.**

План

1. Цивільне право і процес.
2. Зміни у сфері договірної права.
3. Трудове і соціальне законодавство.
4. Шлюбно-сімейне право.
5. Кримінальне право і процес.

Практичні поради

Готуючись до практичного заняття, передусім потрібно усвідомити, що демократизація загальносуспільного і державного життя знайшла вияв у розвитку права, яке і стало головним гарантом народовладдя. Право сили перемогла сила права. Головні зміни в розвитку права капіталістичних країн протягом останніх десятиліть стосувалися насамперед його гуманізації, соціалізації, стрімкого зростання значення актів виконавчої влади та збереження впливу судових рішень як одного з ключових джерел права, появи нових (зокрема інтегрованих) галузей права, тісного переплетення цивільно-правових (диспозитивних) та адміністративних (імперативних) норм права, стирання відмінностей між континентальною та англосаксонською світовими правовими системами, значного посилення інтеграційних процесів у господарсько-правових відносинах.

Ключові поняття: судовий прецедент, загальне право, законодавство, цивільне право, кримінальне право, трудове право, право соціального забезпечення.

Джерела: [1–3]; [5]; [8]; [9]; [27].

Завдання

1. Продовжте роботу над укладанням словника основних понять і термінів з історії держави та права зарубіжних країн. Розкрийте зміст таких понять і термінів:

Поняття (визначення)	Термін (тлумачення)
урбанізація домініони ноу-хау	договір лізингу «непереборні обставини» колективний договір

2. Зобразіть схематично умови чинності шлюбу за сучасним законодавством Великої Британії.

3. Продовжте думку:

«Головною особливістю трудового права Німеччини є...»

4. Подайте у вигляді таблиці основні класифікації злочинів у сучасному праві Франції.

Запитання та завдання для самоперевірки

1. Охарактеризуйте головні тенденції розвитку кримінального права західноєвропейських країн у ХХІ ст.

2. Які зміни у джерелах права країн, які вивчаються в курсі історії держави і права зарубіжних країн відбулися у ХХІ ст.?

3. Яка головна тенденція розвитку шлюбно-сімейного права держав, які вивчаються в курсі історії держави і права зарубіжних країн у ХХІ ст.?

4. Яка головна тенденція розвитку трудового права держав, які вивчаються в курсі історії держави і права зарубіжних країн у ХХІ ст.?

6. Які особливості законодавчого захисту довілля у державах, які вивчаються в курсі історії держави і права зарубіжних країн у ХХІ ст.?

Список використаної і рекомендованої літератури

1. Бернхем В. Вступ до права та правової системи США. Київ : Україна, 1999. 890 с.
2. Бостан Л. М., Бостан С. К. Історія держави і права зарубіжних країн : навч. посібник [3-тє вид., перероб. і допов.]. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 730 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. Київ; Ірпінь : Перун, 2004. 1440 с.
4. Глиняний В.П. Історія держави і права зарубіжних країн: навч. посібник. Київ : Істина, 2009. 768 с.
5. Гончаренко В. Г. Юридичний словник. Київ: Форум, 2005. 473 с.
6. Грубінко А. В. Історія держави і права зарубіжних країн : навч. посібник. Тернопіль. 2010. 392 с. – URL: [http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/23271/1/Posibnuk%20Grubin ko.pdf](http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/23271/1/Posibnuk%20Grubin%20ko.pdf)
7. Історична наука : термінологічний і понятійний довідник : навч. посібник / В. М. Литвин, В .І. Гусев, А. Г. Слюсаренко [та ін.]. Київ : Вища шк., 2002. 430 с.
8. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Бандурки. Харків : Майдан, 2020. 618 с
9. Історія держави і права зарубіжних країн: хрестоматія: навч. посіб. / В.Д. Гончаренко (ред). Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2002. 716 с.
10. Історія держави і права зарубіжних країн: навч. посібник. [2-ге вид., перероб. і допов.] / за заг. ред. проф. О. М. Джужи. Київ : Атіка, 2006. 256 с.
11. Історія держави і права зарубіжних країн : хрестоматія / В. Д. Гончаренко, О. Д. Святоцький, М. М. Страхов, С. І. Пирогова. 2002. Київ : Атіка, 2006. 680 с.
12. Макарчук В. С. Загальна історія держави і права зарубіжних країн: навч. посібник. Київ : Атіка, 2006. 680 с.

13. Рубаник В. Є. Лекції з історії держави та права зарубіжних країн. Харків : Консум, 2003. 528 с.
14. Страхов М.М. Історія держави і права зарубіжних країн : підруч. [для студентів юрид. спец. вищ. навч. закл.] Харків : Право, 2001. 416 с.
15. Тетарчук І. В., Дяків Т. О. Історія держави і права зарубіжних країн : навч. посібник. Київ : Центр навч. літ-ри, 2020. 152 с.
16. Тищик Б. Й. Історія держави і права країн Стародавнього світу : навч. посібник. Львів : Світ, 2001. 384 с.
17. Тищик Б., Лепетчук О., Кольбенко А. Історія держави і права зарубіжних країн. Новітній час : навч. посібник. Львів : Світ, 2016. 720 с.
18. Орач Є.М., Тищик Б.Й. Основи римського приватного права. Львів: Ред.-вид. відділ Львів. ун-ту, 2000. 238с.
19. Орленко В. І. Історія держави і права зарубіжних країн : посіб. для підготов. до іспитів. 3-тє вид., стер. Київ : Вид. ПАЛИВОДА А. В. 2008. 244 с.
20. Трофанчук Г. І. Історія держави і права зарубіжних країн : навч. посібник. Київ : Юрінком Інтер, 2019. 448 с.
21. Трофанчук Г. І. Історія держави і права зарубіжних країн. Правові джерела : навч. посібник. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 400 с.
22. Федоров К.Т. Історія держави і права зарубіжних країн. Київ : Наук. думка, 1994. 380 с.
23. Хома Н.М. Історія держави і права зарубіжних країн : навч. посібник. Львів : Новий Світ-2000, 2008. 480 с.
24. Череватюк В.Б. Історія держави і права зарубіжних країн : курс лекцій. Ч.1. Тернопіль: Збруч, 2003.132 с.
25. Шевченко О.О. Історія держави і права зарубіжних країн : навч. посіб. [для студентів юрид. ВНЗ та факультетів]. Київ : Вентурі, 2008. 336 с.
26. Шевченко О.О. Історія держави і права зарубіжних країн : хрестоматія. Київ : Вентурі, 1995. 310 с.
27. Шигаль Д. А. Історія держави і права зарубіжних країн: курс лекцій. Харків : ФІНН, 2010. 340 с.

Навчальне видання

ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Практикум для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
спеціальності 081 «Право»

Укладач ЧЕРЕВАТЮК Вікторія Богданівна